ПЛАН-КОНСПЕКТ ЗАНЯТТЯ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

ДЛЯ ВИХОВАНЦІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

на тему: «Портрет: створення образу людини»

Мета заняття:

- *навчальна:* систематизувати, розширити знання гуртківців про історію мистецтва та її закономірності, ознайомити зі світовими досягненнями в жанрі портрета;
- *розвивальна:* розвивати навички аналізу, критичного мислення, висловлювання власного ставлення до творів живопису, уміння надавати їм естетичну оцінку, а також удосконалювати навички малюнку;
- *виховна:* виховувати естетичне сприйняття навколишньої дійсності та витворів мистецтва, повагу до різних світоглядів та культур.

Завдання:

- з'ясувати вплив світобачення суспільства на зміни в малярському жанрі портрета;
- охарактеризувати нововведення в еволюції портрета під час різних мистецьких епох;
- ознайомити з особливостями анатомічної будови голови людини;
- навчити вихованців малювати портрет людини, правильно відтворюючи пропорції.

Педагогічні форми та методи проведення: словесні (розповідь, бесіда, дискусія, пояснення), наочні (презентація, демонстрація картин), проблемно-пошукові (аналіз, спостереження), практичні (вправи, малювання).

Тип заняття: комбіноване.

Форма заняття: фронтально-колективне та індивідуальне.

Обладнання: альбом або аркуші паперу білого кольору А4, олівець, гумка; гіпсові частини обличчя, схеми пропорцій голови, малюнок черепу, портрети, мультимедійне обладнання.

Тривалість заняття: 2 години.

ПЕРЕБІГ ЗАНЯТТЯ

І. Вступна частина

Привітання. Підготовка робочих місць.

Керівник гуртка. Сьогодні ознайомимося із особливим жанром у живописі. Тема нашого заняття – портрет. У певні періоди історії художники-портретисти були найбільш пошанованими в суспільстві. Також були часи, коли цей жанр, взагалі, був заборонений. Отже, спочатку давайте з'ясуємо, хто з вас знає, що саме зображено на картинах цього жанру?

(В*ихованці говорять свої припущення, актуалізують власні знання, доповнюють відповіді*)

Вірно, портрет – це зображення людини або групи людей. Вдалий портрет – це не просто зовнішнє зображення. Це розповідь про людину, її життя, уподобання, професію, походження. Для художника важливо не тільки передати зовнішню схожість, але і зазирнути у внутрішній світ, душу своєї моделі, показати особливості характеру, переживання, емоції.

Які ще жанри живопису ви знаєте? (*Відповіді вихованців*)

Коли на картині зображена природа – це пейзаж. Якщо на картині ми бачимо квіти, фрукти, овочі - це натюрморт. Зображення тварин – це анімалістичний жанр. Кожний жанр має свою специфіку.

ІІ. ОСНОВНА ЧАСТИНА

Керівник гуртка. Історія будь-якого жанру нерозривно пов'язана зі світоглядом суспільства. Розвиток культури циклічний, тому із жанром портрета відбувалося те ж саме, що й з іншими жанрами. Він був створений, задовольняючи потреби тогочасного суспільства. Згодом то втрачав, то знову набував популярність, набуваючи усе нові й нові функції. Та будь-які зміни не відбувалися випадково.

Отже, перші портрети з'явилися декілька тисяч років тому в Стародавньому Єгипті. Вони були скульптурними, але вже досить чітко відтворювали індивідуальні риси портретованого. Важливо відмітити причину такої особливості. Для культури Єгипту провідним було загребельне життя. Усе, що відбуватиметься після смерті для єгиптян було надважливе, а те, що зараз, під час життя – ні. І все мистецтво, яке тоді створювалося, мало виконувати певні ритуальні функції. Перші скульптури-портрети мали чітку роль: дух померлого, повертаючись в статую, мав оживити її і дарувати вічне життя. Портретна схожість була потрібна для того, щоб душа могла впізнати своє скульптурне втілення.

Тутанхамон (ІІ тис. до н.е.)

Наступна актуалізація портрета відбулася в Стародавній Греції. Живопис до наших днів не зберігся, але зразків скульптур – багато. Їхні особливості також нерозривно пов'язані із цінностями елліністичної культури. Для тогочасних греків чільне місце займав ідеал, піднесеність. Тому грецькі портрети не бентежилися про індивідуальність чи про відтворення певних рис конкретної людини. Усі портрети були напівідеалізовані.

Римська культура навпаки, хоч і ввібрала риси грецької, пропагувала конкретність, чіткість та приземленість. Тому й римські портрети були максимально фотографічними, відтворювали характер, психологічний стан людини. Вони вбачали красу не в ідеалі, а у вчинках і славі. Тому якщо моделлю виступав шанований, багатий, знаменитий чоловік – то абсолютно усі його риси вважалися красивими, навіть його кривий ніс, родимки чи надто пухкі щоки.

Дискусія «Ідеалізація чи натуралізм?»

Керівник гуртка. Погляньте на два портрети на презентації. Давайте обговоримо:

1. Який вам більше подобається напрям зображення портрета – ідеалізація Стародавньої Греції чи реалізм Стародавнього Риму?
2. Чому?

Насправді дискусія на цю тему в мистецтві точиться досі. Як вона проявляється дізнаєтеся трішки пізніше.

(відповіді вихованців, обговорення)

Керівник гуртка. Тепер подивимося, що відбувалося далі із жанром портрета. Чи подобаються вам ці портрети? *(на презентації висвітлені Фаюмські портрети)* А чи подібні вони на ці? *(Ранньохристиянський живопис у катакомбах Риму та малярство Візантії)*

Фаюмські портрети

Перші зображення - це Фаюмські портрети в Елліністичному Єгипті I-III століття. Це портрети, які малювали зверху на муміях. Мета, вочевидь, така ж сама, як і в Стародавньому Єгипті: аби душа померлого знайшла своє тіло та знову ожила. Другий цикл портретів – перші християнські зображення в катакомбах-підвалах під Римом. На початку тисячоліття християн переслідували, і вони малювали такі «ікони» в потаємних підземних тунелях. Третій цикл портретів – християнський живопис у Візантії. Хто помітив схожі риси?

Ранньохристиянський живопис в катакомбах Риму

(Відповіді вихованців)

Живопис Візантії

Схожі специфічні риси:

- великі очі мигдалевидної форми
- яскраво виражені брови
- овальна форма облич
- скорботний, тужливий погляд.

Це приклад, як у мистецтві усе взаємопов’язано та переплітається. Зовсім три різні культури, релігії, материки, а специфічні риси портретів – подібні.

"Портрет Іоанна Доброго" 14 ст.

Наступний яскравий виток еволюції портрета відбувся під час Середньовіччя. І знову ж таки причиною послугувала зміна світогляду суспільства. У Середні Віки в Європі панівним стало християнство, люди в той час мали специфічне бачення світу (теоцентризм), за яким на першому місці завжди був Бог. А людина, людська особистість позиціонувалася лише як інструмент в руках Бога. Як це вплинуло на жанр портрета? Більшості художникам дозволялося малювати лише ікони. Існували справжні списки правил, як технікою живопису досягти

потрібної для релігії мети. Зокрема, ікона мала створювати ефект «наглядача». Не глядачі мали розглядати ікону, а образ з ікони мав «оглядати» мирян перед іконою. Це досягалося, зокрема, оберненою перспективою. Портрети звичайних людей у деяких країнах, зокрема в Україні, заборонялося малювати, а якщо створювали портрети знаменитостей, то не було мети відтворювати їхні індивідуальні риси. Усі малюнки були на релігійну тематику, епізоди з Біблії, життя святих тощо. Так тривало протягом декількох століть. Уявіть, це цілі покоління художників, які не мали права малювати те, що вони бачать у житті. Бо тодішнє мистецтво не повинно було приносити задоволення. Воно було виключно інструментом донесення постулатів релігії. Більшість людей не вміло читати, і дізнатися релігійні історії могло лише з малюнків. Вони були як тогочасні комікси.

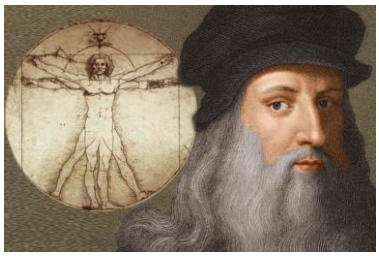

Але прогрес ніколи не спиняється, і з часом створюється усе більше індивідуалізованих портретів, у малюнках з'являється усе більше побутових речей. Світобачення пересувається у бік людиноцентризму, коли вже не Бог, а людина посідає провідне місце. Настає епоха Відродження.

Художники починають максимально пізнавати людину. Вивчаються її пропорції, анатомія, будова. Жанр портрета набуває максимального розквіту. У цей час створюються шедевральні портрети. Хто знає, що це за картина? Що подобається вам у ній, а що – ні?

(На презентації «Мона Ліза» Леонардо да Вінчі. Відповіді вихованців)

"Мона Ліза" Леонардо да Вінчі, 1503 р.

"Чоловік із перстнем" Ян ван Ейка

"Портрет дами з єдинорогом" Рафаеля

Донателло, Мікеланджело, Рафаель, Леонардо да Вінчі, Бенвенуто Челліні – найзнаменитіші тогочасні художники. Портрет стає настільки популярним, що майже всі заможні люди замовляли власні портрети. І це не дивно. Бо якщо для тогочасного суспільства центром всесвіту стає людина, то зрозуміло, що в живописі панівним стає саме жанр портрета. В Україні до 17 століття основними

художніми творами залишалися ікони. Однак тяга людини до зображення самої себе зрештою перемогла. Меценати-багатії, виділяючи кошти для замовлення ікон та картин на релігійні сюжети, почали просити намалювати їхні портрети, закарбувати їх в історії. Спочатку – вставити їхнє зображення десь збоку, в натовпі. Згодом жанр портрета повернувся повноцінно. Цікавим тогочасним феноменом були парсуни – перехідний жанр від ікони до світського портрета.

Парсуна "Портрет М.І. Лопухіної" В. Боровиковського

У 18-19 століттях Україна мала дуже потужну школу художників. Російська імперія намагалася вкрасти усі таланти з колоній, тому багато українських митців були запрошені в Росію. З часом такі художники набували статусу «російських» (В. Боровиковський, Д. Левицький, А. Лосенко та інші), і досі відновити історичну справедливість вдалося не зі всіма. Яскравий І. Рєпін – талановитий український художник, який донині, якщо ви заглянете в російськомовну Вікіпедію, позиціонується як «русский живописец». Хоча він був з України, любив Україну і багато її малював.

О. Пимоненко "Святочне ворожіння"

Також звертіть увагу на картину «Святочне ворожіння». Особливо, як на ній передано світло від свічки, гра тіней. Це шедевр знаменитого О. Пимоненка. У той час було модним «народництво», і художники навмисне їздили по селах, малюючи селян.

Існував проєкт створення власної академії мистецтв у Києві, на противагу Петербурзькій. Однак через переслідування українським художникам зробити цього не вдалося. Щодо рис живопису, і зокрема портрета, то він набував усе більшої реалістичності. Існували строгі канони малювання, і все що виходило за них – вважалося низьковартісним.

А потім, у середині 19-го століття відбувається фатальна подія.

(Сплеск в долоні, на презентації з'являється фотографія)

Хто скаже, що це?

(Відповіді вихованців)

Так, це фотографія. Після винайдення фотоапарата, у живописі настає криза. Усі розуміють, що невдовзі має

відбутися переосмислення ролі мистецтва. Протягом декількох століть головним завданням, зокрема і жанру портрета, було відтворення дійсності. Вершиною майстерності вважалося максимально чітке, фотографічне зображення. А із появою фотоапарата ця функція частково нівелюється.

"Дощ, пара і швидкість" Вільяма Тернера

З'являються перші генії, які прагнуть знайти нові підходи. Народжується модернізм.

Що ви бачите на картині?

(Картина на презентації)

Це одна з перших картин модернізму: «Дощ, пара і швидкість» Вільяма Тернера. Художники намагаються передати те невловиме відчуття, як людина сприймає дійсність. І те, що не зможе передати фотоапарат: не лише зображення, а й відчуття, які створюються в нас від побаченого.

"Жанна Самор" Ренуара

Спочатку зовсім не прийняте в суспільстві, з часом модернізм набирає популярності. Які портрети в модернізмі? Максимально індивідуальні, настроєві, часом нереалістичні, але дуже наближені до того, як ми справді бачимо світ. Наприклад, дивлячись на певну людину, ми не запам'ятовуємо усі її деталі фотографічно. Ми найбільше акцентовуємо свою увагу на її очах, контурах губ або неслухняному пасмі волосся, яке спадає на чоло. Усе інше ми мало помічаємо, для нас воно сприймається напіврозмито. Кольори сприймаються також неоднаково, то яскравіше, то тьмяніше, залежно від настрою. Саме це і намагалися передати пензлем модерністи.

Вправа «Рухоме колесо»

Керівник гуртка. Зараз проведемо своєрідний тест. Він покаже, до якого напряму Ви більш схильні: реалізму чи модернізму. Прошу намалювати на листочку колесо, яке котиться. Будь-яке, на ваш розсуд. Даю 1 хвилину. Не намагайтеся дуже вимальовувати, довіртеся інтуїції. Потім подивимося, що вийде… І оголошу результати.

(Вихованці малюють. Керівник проходить між рядами столів, переглядає малюнки)

Результати тесту: якщо колесо промальовано детально, зі спицями – малюнок тяжіє до реалізму. Якщо ж зображені риски руху, вітру, а на колесі не видно деталей – це модерний погляд і намагання зобразити динаміку.

Керівник гуртка. Сто років тому Україна подарувала світові унікальний мистецький феномен - школу бойчукістів. Зверніть увагу на їхні портрети: у своїх витворах вони поєднали фольклор, наївний стиль, елементи християнського іконописання та модерну. На жаль, із посиленням радянської влади майже всі їхні малюнки були знищені.

Портрети школи бойчукістів, початок XX століття

О. Мурашко "Дівчина в червоному капелюсі", 1906 р.

Зачинателем нового модерного живопису був О. Мурашко. Його витвори відомі на весь світ - унікальні зразки імпресіонізму. Він організував відому майстерню для молодих художників, а згодом - Українську академію образотворчого мистецтва.

Але всі ці мистецькі пошуки були різко перервані, а митці – репресовані та знищені. XX століття принесло тоталітарні режими – СРСР, нацистської Німеччини, фашистської Італії. У той час мистецтво знову перетворили на інструмент пропаганди. Експерименти відійшли на маргінал, жанр портрета знову набрав максимально реалістичних, натуралістичних рис.

Після їхнього розвалу настав постмодернізм. Почалися творчі переосмислення, експерименти, гра з каноном, пародії…

І нині ми живемо в цікаву, продуктивну епоху цифрового модернізму, коли мистецтву дали максимальну волю. Усі його здобутки переплітаються з інноваціями. Наприклад, уже існують програми, які в режимі онлайн перетворюють будь-яке фото на картину. Можна навіть обирати стиль, напрям живопису. За декілька секунд штучний інтелект створить малюнок. Тобто колосальна нівеляція попередніх функцій живопису, і водночас, він переходить на новий, ще незвіданий, рівень… Нові виклики, нова реальність.

Портрети, створені по фото комп'ютерною програмою

Закріплення матеріалу

Прошу намалювати на листочках хвилю. Уважно подивіться на неї… Це макет розвитку мистецтва. Він не схожий на лінію! Він циклічний, хвилеподібний. Спочатку живопис був частиною ритуалу, згодом у Стародавній Греції – великий розвиток, посилення естетики. Потім – Середньовіччя, живопис як інструмент релігії. Під час Відродження – збільшення ролі мистецтва, великий прогрес. Повільно переходить в реалізм – де живопис перебуває у виключно чітких рамках, слугує інструментом посилення репутації імперій. Вибух модернізму – пошук нових способів, креативу, посилення естетичної функції. Надалі – тоталітарні режими, де живопис знову стає інструментом, тільки вже не ритуалів, релігії, а пропаганди. Під час постмодернізму – нові експерименти… А наразі – digital модернізм (цифровий), і що він нам принесе буде зрозуміло лише через певний час. Процес триває, набираємо швидкість.

Рух мистецтва можна розглянути з різних сторін, щойно ми розглянули його на прикладі історії жанру портрета.

Та щоби кудись прийти, необхідно знати від чого відштовхуватися. Фундаментом для малювання усіх портретів є базове знання пропорцій.

III. Практична робота

Керівник гуртка. Риси обличчя кожної людини індивідуальні. Однак існують певні базові принципи - пропорції скелету, які є актуальними для всіх. Художники, малюючи портрет, обов’язково мають їх врахувати.

Розглянемо основні пропорції голови, аби намалювати обличчя людини анфас.

1. Форма голови схожа на форму перевернутого яйця, вужчим кутиком донизу. Посередині проводимо дві лінії (вісі симетрії) – вертикальну та горизонтальну, які ділять обличчя на чотири частини.
2. Позначаємо середини двох половинок горизонтальної вісі. На цих місцях мають розташовуватися очі.
3. Ділимо нижню половину вертикальної лінії на п’ять частин. На другій позначці зверху має бути основа носа, а нижче на наступній позначці – губи.

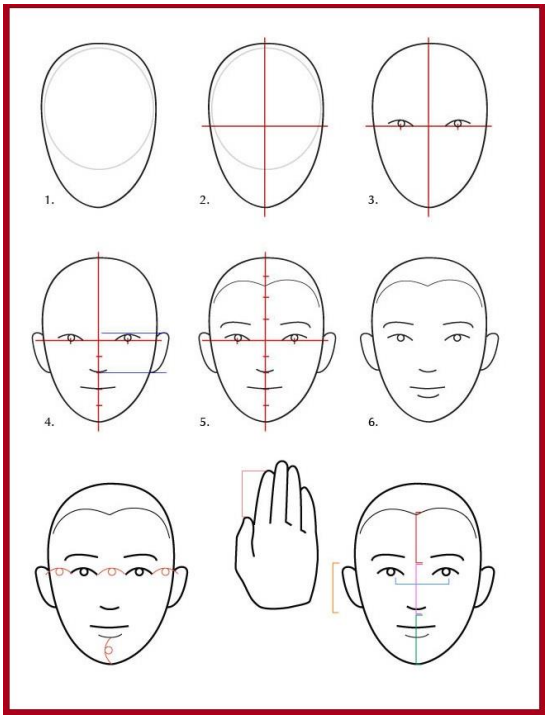

4. Верхня половина вертикальної вісі ділиться на чотири частини. На другій або третій позначці промальовуємо лінію волосся.

5. Також варто пам’ятати, що очі варто розташовувати так, щоби між ними була така відстань, як розмір ока. Вуха мають бути по довжині такі, як ніс.

Із часом, коли ви добре навчитеся малювати портрети, можна буде промальовувати лише дві найголовніші вісі.

Методичний коментар.Учні, дотримуючись вказівок та стежачи за дотримання пропорцій, малюють портрети. Керівник гуртка стежить за перебігом роботи, за потреби консультує чи допомагає.

IV. Завершальна частина

Підбиття підсумків, рефлексія вихованців.

Діти прибирають робочі місця, миють руки, діляться враженнями. Педагог фотографує готові, новостворені малюнки.